

IVAN KUVACIĆ

Odsjek za sociologiju, Filozofski fakultet
Zagreb, Đure Salaja 3

O prednostima i nedostacima kvalitativnog pristupa u sociologiji

1. FUNKCIJA SOCIOLOGIJE

Rasprave o društvenoj funkciji sociologije najčešće se svode na dilemu: treba li se sociologija zajedno s ekonomijom i s ostalim praktičnim disciplinama potpuno funkcionalno uklopiti u zadatke održavanja i usavršavanja postojećeg sistema, ili će ona, oslanjajući se na humanističku tradiciju filozofije, imati pretežno kritički karakter? Smatra se da prva alternativa sadrži opasnost pretvaranja sociologije u disciplinu, koju sprovode dobro potkovani, ali ograničeni tehničari, dok u drugom slučaju ona često dobiva apstraktni, kabinetski karakter, to jest zanemaruje konkretna istraživanja.

Gornja dilema kao suprotstavljene mogućnosti, koje se međusobno isključuju, je aspraktna, ili bolje reći ishitrena, jer sociologija u cjelini nesumnjivo ima dvostruku funkciju: artikulira kritičku svijest svog vremena i pomaže u racionalnom osmišljavanju i praktičnom poboljšavanju životnih uvjeta. Dapače, što se sociologija više učvršćuje i razvija, time je jasnije da nije moguće precizno odrediti granicu između nje i ideologije. Onaj sociološki optimizam, koji se šezdesetih godina našeg vijeka ofenzivno ispoljio učenjem, prema kojem dominacija racionalnog vodi potpunom ukidanju svake ideologije, brzo je pokazao da i sam ima određenu ideološku funkciju.

To nas navodi na oprez u smislu da ono što može biti predstavljeno kao manifestna funkcija sociologije, treba razlikovati od njene latentne funkcije. Po samom određenju ona je »nauka o društvu«, što nipošto ne isključuje neku drugu latentnu funkciju, koja u datim okolnostima može biti značajnija od prethodne, jer nikada ne treba ispustiti iz vida, »da je ravnoteža između istine i neznanja važna za društveni život svake zemlje« (Simmel). Tajnovitost, skrivanje, obmana, ono što metaforički možemo nazvati »magla oko pojedinaca i grupa« nije uvijek samo izraz zlih namjera, već i nasušne potrebe, jer vrši funkciju amortizera, koji otkupljivanjem grubih sudara omogućuje relativno elastično i bezbolno kretanje naprijed. Tu funkciju je nekada vršila magija i religija, a danas one to sve više popuštaju razgratnoj porodici društvenih na-

uka. Mnogobrojni statistički i ostali »objektivni« podaci, koje selektivno emitiraju masovni mediji, postali su zamjena za one sadržaje, koji su dolazili iz crkvenih propovjedaonica. Nama je danas jasno na koji su način takozvani objektivni, kvantitativni podaci elementi u stvaranju umjetne magle. Mi, dapače, dopuštamo da je to u suvremenim okolnostima gotovo neophodno, jer su moćne države upravo po tome moćne što s ljudima manipuliraju kao sa stvarima. Prema tome predodžba o sociologu kao o socijalnom fizičaru, koji naučnim metodama objektivno i neutralno analizira situaciju »u općem interesu«, ili »u interesu progresa«, utemeljena je ili na naivnoj samoobmani, ili pak na svjesnom obmanjivanju.

Naš je zaključak da se u sociologiji i pomoću sociologije ispoljavaju sve navedene tendencije. Prema tome i u sociologiji se suprotstavlja i sukobljuje ono što je suprotstavljeno u svakodnevnom životu. Kritičko se suprotstavlja integrativnom, a ideološko je najbolji dokaz, da su ukorijenjeni interesi parcijalni, to jest suprotstavljene cjelini, pa se upravo zbog toga moraju predstavljati na taj način kao da su u interesu cjeline.

Ideološku komponentu sociologije kao naučne i nastavne discipline nesumnjivo potvrđuje i ta okolnost, što je i u onim zemljama u kojima je sociologija najviše razvijena (Sjedinjene države, Francuska), više od tri četvrtine sociologa uključeno u nastavni i odgojni rad na školama i univerzitetima, a relativno je malen broj onih sociologa koji se bave takozvanim »čistim istraživačkim radom« u službi državnih i privatnih fundacija i institucija. Sama empirijska istraživanja u svojoj biti i svojoj funkciji su gotovo prava suprotnost onoga kako ih zamišljaju entuzijasti istraživači. Prije svega, takva istraživanja sve više postaju nasušna potreba efikasnog funkcioniranja privrednih i društvenih organizacija. To znači da je njihov cilj i domet obično unaprijed proračunati programiran. Osim toga ta istraživanja, odnosno njihovo financiranje je moćno sredstvo kontrole i subverzije, koje stalno vrše centri i agencije društvene moći na univerzitetima i ostalim naučnim institucijama. Mnogobrojni istraživački projekti na području društvenih nauka, iza kojih stoje velika financijska sredstva, moćna su poluga pomoću kojih država lomi samostalnost i istiniljubivost mnogih ljudi u naučnim kolektivima. Nije nimalo slučajno, što je usprkos brzom razvoju istraživačkih tehnika došlo do prave stagnacije istinskih istraživanja; velika istraživanja iz prve polovine našeg vijeka, koja su postavila temelje empirijskoj orijentaciji discipline, stoje kao usamljeni međaši, koje se često citira a slabo slijedi. To je zbog toga jer su se u velikoj mjeri ostvarila zloslutna predviđanja Roberta Lynda, jer se i sociologija kao već ranije politička znanost i ekonomija »pridružila švicarskoj straži; štiteći unutarnju svetost postojećeg sistema«¹.

2. AKADEMSKA I RADIKALNA SOCIOLOGIJA

Pod utjecajem navedenih okolnosti naglo se širi i produbljuje diferencijacija među sociolozima. Ovdje u prvom redu imamo u vidu daljnje zaoštavanje polarizacije između akademske i radikalne struje u suvremenoj sociologiji. Ta polarizacija postoji od samih početaka sociologije. Na jednoj strani se razvijala takozvana »čista« ili »akademska sociologija« koja je odražavala raspoloženje stil i interese srednje građanske klase, a na drugoj marksizam, to jest sociologija onih mislilaca, koji su se opredijelili za stajalište proletarijata.

¹ Knowledge for What., New Jersey, 1939.

Na marksizam se u univerzitetkim krugovima dugo gledalo kao na socijalnu doktrinu, koja je vezana uz radnički pokret i zbog toga se smatralo da ne spada u sociologiju kao akademsku disciplinu. To gledište je danas neodrživo, jer u školama i na univerzitetima mnogih zemalja, u kojima je buržoazija izgubila vlast, marksizam je postao akademski predmet. Prema tome, izraz »radikalno« bar nominalno se u svim prilikama ne poklapa s izrazom »marksistički«. Ako se marksizam i dalje shvaća izvorno kao gledište koje počiva na pretpostavci »da svako društvo sadrži klicu svog nestanka«, onda ga se na svjetskom planu može suprotstaviti akademskoj sociologiji. Međutim, danas već ima toliko raznih interpretacija marksizma, da moramo biti vrlo oprezni kada se to razmatra u konkretnim uvjetima pojedinih zemalja. U zemljama razvijenog i nerazvijenog kapitalizma radikalne sociološke struje još uvijek nalaze najviše inspiracija u Marxovom kritičko-revolucionarnom pristupu problemima, dok je u mnogim socijalističkim zemljama marksizam pretvoren u akademsku doktrinu, koja ima izrazito integrativnu funkciju. U Francuskoj, gdje je sociologija nikla, koja je i danas uz Ameriku najvažnija za razvoj discipline, sve do drugog svjetskog rata, dominirao je pozitivizam. Nakon rata, pod utjecajem akademske sociologije Sjedinjenih američkih država u Francuskoj se razvija funkcionalizam i strukturalizam kao protuteža sve većem utjecaju marksizma. Slična situacija uz sve veći utjecaj američkog funkcionalizma je u ostalim zapadnoevropskim zemljama. Što se tiče sociologije u Sjedinjenim američkim državama treba naglasiti da za razliku od sociologije u Evropi, ona u svojim počecima nije izrazito ideološki obojena. Ona je u to vrijeme bila najvećim dijelom praktična disciplina, koja se u uvjetima brzog tehničkog i društvenog razvoja pretežno bavila pitanjima socijalne adaptacije ogromnog broja imigranata, koji dolaze u Ameriku iz svih krajeva svijeta. To je prvenstveno urbana disciplina, koja se razvija u velikim gradskim centrima, kao što su Chicago i New York. U skladu s tom svojom funkcijom američka sociologija od samog početka ima empirijsko-istraživačku orijentaciju.

No i u američkoj sociologiji je vrlo brzo došlo do diferencijacije između akademske sociologije i radikalne struje. Analizirajući tu pojavu Peter Berger pokazuje kako je određena vrsta sociologija vezana uz određene sektore društvenog života.² U vezi s tim on kaže da u Sjedinjenim državama treba praviti razliku između uglednog i manje uglednog sektora društva. Uglednu Ameriku simbolično predstavlja privredna komora, crkve, škole i drugi centri građanskog rituala. Nasuprot tom uglednom svijetu, a gradu bilo koje veličine, postoji »druga Amerika«, koja ima druge simbole i govori drugim jezikom. To su prije svega radničke četvrti, koje se nisu dovoljno približile standardu srednje klase, zatim crnačke četvrti, pa predjeli u kojima žive boemi, skitnice, hipiji i druge kategorije takozvanih »marginalnih ljudi«. Berger primjećuje da je sociologija u Americi vrlo brzo bila prihvaćena u akademskim krugovima i u uglednom društvu. Ona je relativno lako stekla akademski status i od uglednog svijeta danas joj još uvijek pružaju otpor jedino rasisti u južnim državama. No osim akademske sociologije postoji jedna druga struja, ili, kako Berger kaže, »podstruja« u američkoj sociologiji, koja je vezana uz onu »drugu Ameriku«. Utemeljitelj te struje Veblen je i sam bio marginalan

² Invitation to Sociology, New York, 1963.

čovjek, koji je stalno upadao u neprilike i u akademskim krugovima i u privatnom životu. Po općem priznanju njegova knjiga »Teorija dokone klase« je jedno od najboljih djela američke sociologije. Veblenovu tradiciju možemo slijediti u Čikaškoj školi, u kojoj je najveći utjecaj imao Robert Park. Pod njegovim je rukovodstvom napisano desetak izvršnih monografija o stanovnicima siromašnih četvrti, o skitnicama, o boemima, maloljetnim prestupnicima, prostitutkama, lopovima, gangsterima i drugim ljudima s dna života. Sve su te studije napisane na temelju životnog iskustva i neposrednog promatranja.³ Korišteni su i statistički podaci i ostala dosuptna dokumentacija, no osnovni je izvor neposredno promatranje. Tu liniju dalje možemo pratiti u monografskoj studiji »Meddletown«, koju su napisali supruzi Lynd. Njihov opis društva nije ograničen na ono kako ga vide i shvaćaju »ugledni«, već su uzeta u obzir i gledanja »druge Amerike«. Wright Mills je odigrao veliku ulogu u razvoju radikalne struje i to ne samo svojim neposrednim istraživanjima, već i oštroomnom i dalekosežnom kritikom akademske sociologije i njenih osnova, čime je stvorena platforma i otvoren prostor za razvoj radikalno-kritičkog senzibiliteta kako u Americi tako i u Evropi.

3. REAFIRMIRANJE KVALITATIVNIH METODA ISTRAŽIVANJA

Millsova kritika je bila usmjerena na dva osnovna ekstrema akademske sociologije: na Parsonsov funkcionalizam i na takozvani »apstraktni empirizam« Lazarsfielda i Stouffera. Ona je pokazala da se ti ekstremi dopunjuju u tome što svaki na svoj način koncentracijom na socijalnoj statici zaobilaze pitanje društvene promjene na globalnom planu. Stojeći između Webera i Marxa, Millsova se kritika izak snažnije oslonila na Marxa, tako da su osnovne kategorije od kojih on polazi kapitalizam, eksploatacija, profit, moć, otuđenje, rat i slično. Time je mnogo doprineseno renesansi marksizma u američkoj sociologiji. Međutim lijevi pokret, koji se šezdesetih godina razvija na toj osnovi, nije bio pretežno artikuliran u sociologiji, već neuporedivo snažnije i adekvatnije u filozofiji Herberta Marcusea, koja po svojim osnovama i dometu mnogo više pripada u evropski, nego u američki kulturni krug. To s jedne strane ukazuje na snagu američke akademske sociologije, koja je silno ojačala u nekoliko posljednjih decenija, a s druge strane na unutarnje granice i slabosti radikalne struje. Gouldnerova oštroomna kritika funkcionalizma je značajan doprinos ovoj struji, no ona samo završava ono što je Mills počeo i ne pruža novu platformu od koje bi se moglo ići dalje.* Kako stvari sada stoje, izgleda, da će nastavak kritike onog drugog ekstrema, koji je Mills nazvao »fetišizam operativnih tehnika«, pružiti bolju osnovu okupljanja. Za to postoji više razloga. Tu je prije svega težnja za oštrijim distanciranjem od onih tendencija, koje zbog zadobivanja višeg akademskog statusa, žele da pod svaku cijenu sociologiju što više približe prirodnim, to jest egzaktnim naukama. Kao uzor služi eksperimentalna psihologija, koja je u tom tako daleko dotjerala da mnoge njene metodološki savršene studije nemaju gotovo nikakve veze s čovjekom i njegovom ljudskom djelatnošću.

³ Vidi: W. I. Thomas, *Unadjusted Girl*, Chicago, 1923.; N. Anderson, *The Hobo*, Chicago, 1923.; L. Writh, *The Ghetto*, 1927.; F. Trasher, *The Gang*, Chicago, 1927.; E. Sutherland, *The Professional Thief*, Chicago, 1937.; H. Zorbaugh, *The Golden Coast and the Slum*, Chicago, 1929, i novije: W. F. Whyte, *Street Corner Society*, Chicago, 1955.; Vidich-Bensman, *Small Town in Mass Society*, Princeton, 1958.; H. Becker, *Outsiders*, New York, 1962.

⁴ *The Coming Crises of Western Sociology*, New York, 1970.

Sociolog koji se u to ugleda u pravilu piše male empirijske studije, koje su ograničene na vrlo usko područje i koje nužno uključuju primjenu najnovije statističke tehnike. To su standardne studije mnogih vrhunskih socioloških časopisa. Njih malo tko čita, jer privlače pažnju samo bliskih kolega zbog čisto stručnih, metodoloških referencija. Prosječan sociolog, budući da raspolaže s određenim minimumom statističke vještine, odnosi se prema tim tehnikama, koje imaju ritualnu funkciju, s »istom mješavinom plahosti i neznanja kao siromašni seoski pop prema moćnim latinskim kadencama tomističke filozofije«.⁵ Ukorijenjeni interesi vrhunskih tehničara stoje na putu jednostavnoj spoznaji da statistički postupci sami po sebi ne tvore sociologiju. Oni postaju sociologija tek onda, kada ih se sociološki interpretira, to jest kada ih se stavi u okvire socioloških razmišljanja. Bez statističkih tehnika nema mogućnosti shvaćanja nekih pojava, osobito kada se radi o masovnim pojavama modernog društva, no sama sociologija »se sastoji isto tako malo od statistike kao što se filologija sastoji od konjugiranja nepravilnih glagola, ili kemija od proizvođenja neugodnih mirisa u eksperimentalnim epruvetama«.⁶

Drugi razlog, koji navodi na kritiku ekstremno kvantitativne orijentacije u sociologiji, uvjetovan je okolnošću, što takva istraživanja, ako su obimna, a to je obično preduvjet za znanstvenu relevantnost, iziskuju velika financijska sredstva, pa to nužno ograničava slobodu istraživača. Njihovi rezultati zbog te okolnosti u pravilu imaju samo administrativnu vrijednost, što znači da nisu naučno relevantni. Vrlo oštru kritiku u tom smislu je Mills upuo četverotomnom djelu Samuela Stouffera »American Soldier«.⁷

Treći razlog, zbog kojeg smatramo da bi ova kritika mogla poslužiti kao osnova jednog novog, barem privremenog okupljanja, sastoji se u tome, što to nije gola kritika, već pokušaj da se predomnaciji kvantitativnih postupaka suprotstave kvalitativne metode sociološkog istraživanja. U tome se američki sociolozi oslanjaju na bogata istraživačka iskustva čikaške škole.

Na čelu ove sociološke frakcije, koja se već nekoliko godina uspješno organizira, tako da se možda može govoriti i o pokretu, stoji Herbert Blumer i Howard Becker, a uz njih treba još spomenuti Everetta Hughesa, Maurica Shwarza, Herberta Gansa, Anselma Strausa i Williama F. Whitea.⁸

Oni smatraju da je pozitivistička faza, koja je isticala primjenu matematike, nastojeći da sociologiju što više približi prirodnim naukama, uglavnom prošla. Usprkos tome još se uvijek pod utjecajem tog trenda negira vrijednost kvalitativnih podataka u sociologiji. Ova grupa ustaje protiv toga pozivajući se na ugled i rezultate sociologa čikaške škole. Oni su i protiv toga da se kvalitativne metode tretiraju kao preliminarne ili pomoćne u odnosu na kvantitativne metode. Ta reafirmacija ide za tim da se dokaže kako kvalitativna metodologija nije samo adekvatna za sve faze istraživanja, već da ona može poslužiti kao osnova za formuliranje sociološke teorije.

⁵ Invitation to Sociology, op. cit.

⁶ Ibidem.

⁷ The Sociological Imagination, New York, 1959.

⁸ Među knjigama koje izražavaju stremjenja ove struje treba istaći: 1. H. Blumer, *Symbolic Interactionism*, Prentice Hall, 1969; 2. H. Becker, *Outsiders*, New York, 1962; 3. H. Carnfinkel, *Ethnomethodology*, Prentice Hall, 1967; 4. *Qualitative Methodology; Firsthand Involment with the Social World*, edited by W. J. Filstead, Chicago, 1970.

Proklamirajući devizu »bliže podacima« sljedbenici kvalitativne metodologije zastupaju stajalište o razvijanju pojmova i teorija neposredno na osnovi samih podataka, a ne tek onda, pošto su ti podaci kruto strukturirani pomoću kvantitativnih tehnika. Njihove glavne tehnike su *učestvujuće promatranje* i *dubinsko intervjuiranje*. To su glavne tehnike terenskog rada, koji uključuje i druge postupke za prikupljanje i analizu podataka. No svugdje se naglašava neposredni kontakt, jer se od istraživača traži da interpretira svijet iz perspektive subjekata koje istražuje.

Neki smatraju da postoji velika sličnost između metode učestvujućeg promatranja i fenomenološke metode, osobito ako ih se suprotstavi tradicionalnom empiricizmu.⁹ To radi Severyn T. Bruyan, no njegova komparacija nije baš uspješna, jer se očito zasniva na površnom poznavanju Husserla i njegove metodologije. Bruyan kaže da fenomenolog mora postati svjestan subjekta i njegove okoline, da bi ih mogao intuitivno shvatiti. U tome on nalikuje na učestvujućeg promatrača, koji doduše ne stavlja intuiciju u prvi plan, ali nastoji da se što više približi objektima promatranja, da ih promatra otvorenim duhom, što je važan preduvjet za eliminiranje prethodnih pojmova. On definira varijable u kontekstu samog istraživanja, a ne u prethodnom postupku, kako to radi tradicionalni empiricist. Čitava komparacija se svodi na to što jedna i druga metoda traži »povratak samim stvarima«, dok se metode u cjelini ne analiziraju, što je neophodan preduvjet za njihovo upoređivanje.

4. KRITIKA »VRIJEDNOSNO NEUTRALNOG« STAJALIŠTA

Pripadnost većine sociologa, koje okuplja zajednička briga za unapređenje kvalitativne metodologije, takozvanoj radikalnoj struji u američkoj sociologiji, najbolje se vidi na pitanju neutralnosti odnosno angažmana u nauci. To je naime jedno od onih pitanja, na kojem se oficijelna, akademska sociologija najoštrije distancira od raznih radikalnih struja i gledišta. O tom pitanju Howard S. Becker piše uvodnu studiju u kolektivnom djelu o kvalitativnoj metodologiji,¹⁰ pod naslovom »Na čijoj smo strani?«, u kojoj polazeći od teze o vrijednosno neutralnom gledištu kao o čistoj iluziji, otvoreno odmah u početku kaže da se nijedan istraživač ne može osloboditi simpatija i antipatija, pa stoga nije pitanje u tome, da li da budemo, ili ne budemo neutralni, već je pitanje, na čiju stranu se treba svrstati.

To je stajalište kritički orijentirane američke sociologije, koje je naročito pregnantno izraženo u teorijskim djelima Alwina Gouldnera.¹¹

Spomenuti Beckerov prilog shvaćanju dotičnog problema je značajan zbog toga, jer je rezultat autorove bogate istraživačke prakse u siromašnim gradskim četvrtima, među studentima medicine, u popravnim zavodima, školama, duševnim bolnicama, zatvorima. Becker kaže da se u svim situacijama nailazi na suprostavljene interese i da istraživač koji je živ čovjek s vlastitim osjećajima i sklonostima i koji, prema tome, ima vlastiti nužno ograničeni kut gledanja, nije u stanju da se iznad svega izdigne i bude potpuno

⁹ S. T. Bruyan, *The New Empiricist: The Participant Observer and Phenomenologist*, *Sociology and Social Research*, 51 : 317—22.

¹⁰ *Qualitative Methodology*, op. cit.

¹¹ Vidi: *Anti-Minotaur: The Myth of a Value-Free Sociology* u knjizi Stein-Vidich, *Sociology on Trial*, Prentice Hall, 1963.

objektivan. U normalnim situacijama kada suprotstavljenost hijerarhijskog odnosa, koji ispituujemo, nije izrazito konfliktna, istraživač svjesno ili nesvjesno u skladu s postojećom hijerarhijom uvjerenja u pravilu veću pažnju poklanja onim informacijama, koje su usklađene sa shvaćanjima nadređenog socijalnog sloja. Budući da u takvoj situaciji to shvaćanje apsolutno prevladava, istraživaču, kada ga u svom izvještaju artikulira, može izgledati sasvim objektivno, to jest njemu izgleda da ne stoji na nikakvoj strani. Ta iluzija iščezava čim se situacija zaoštiri, to jest čim ispitivani hijerarhijski odnos postane konfliktna. Tada ono, što je ranije bilo samo latentno i prikriveno, postaje otvoreno i istraživač ne samo da postaje svjestan suprotstavljenosti strana u sukobu, već mu se u tom svjetlu njegovo ranije na izgled objektivno interpretiranje situacije pokazuje u određenom stupnju pristrano i iskrivljeno na određenu stranu. Stvari su takove da većina istraživača, ispitujući hijerarhijski odnos u normalnim, mirnim situacijama, stoji na strani nadređenih, dok je u konfliktnim situacijama više sklona da se svrsta na stranu podređenih.

Dakle, istraživač se po Beckerovom mišljenju svojim simpatijama i sklonostima redovito svrstava na ovu ili onu stranu, htio on to ili ne. Odavde proizlazi zaključak o neophodnosti sagledavanja i obuhvaćanja svih strana koje se suodnose, što je moguće ako vješto koristimo teorijska i tehnička sredstva s kojima raspolazemo i time čuvamo standard solidnog naučnog rada. No ni tada nećemo izbjeći sve prigovore, jer nam nikada neće uspjeti da iziđemo iz samih sebe i svoje sredine i uđemo u idealnu sferu vrijednosne neutralnosti.

5. PREDNOSTI UČESTVUJUĆEG PROMATRANJA

Usprkos uvjerenju o iluzornosti vrijednosno neutralne objektivnosti, radikalni empirizam H. Beckera, H. Blumera, A. Straussa i drugih posvećuje najviše pažnje iznalaženju tehničkih i teorijskih preduvjeta, koji čine da istraživanje maksimalno poštuje kanon objektivnosti. Svjestan opravdanosti prigovora, koji se u tom pogledu može postaviti čikaškoj sociološkoj orijentaciji, na čelu s njenim istaknutim teoretičarom W. I. Thomasom, u smislu prevelikog oslanjanja na percepcije respondenata, H. Becker i B. Geer se u svom radu, u kojem kompariraju metodu učestvujućeg promatranja s metodom intervjua, nastoje od toga ograditi. Prema njihovom mišljenju intenzivni terenski rad se tako reći svodi na učestvujuće promatranje, koje oni definiraju kao metodu, »kada istraživač učestvuje u svakodnevnom životu ljudi koje proučava, otvoreno ili u nekom prikrivenom obliku, promatrajući kako se stvari događaju, slušajući što se govori i sam postavljajući pitanja u nekim slučajevima.« Oni smatraju da ta metoda ima vrlo velike prednosti u usporedbi s bilo kojom vrstom intervjua.

Prije svega intervjua, za razliku od učestvujućeg promatranja, pruža vrlo slabe mogućnosti za ispravljanje onih grešaka, koje proizlaze iz slabog i nepotpunog razumijevanja nekih jezičnih izraza. Zatim, poznato je da postoje mnoge unutarnje zapreke i otpori zbog kojih je intervjua često neprikladan za otkrivanje nekih istina. Te otpore se međutim može dosta lako zaobići, ako čovjek dugo boravi i učestvuje u svakodnevnom životu onih ljudi koje proučava. Tada on ima mogućnost da mnoge stvari sazna indirektno preko raznih indikatora, koji mu neće izbjeći ako je dovoljno pažljiv i uporan. To nije

moguće pomoću intervjua, pa smo u takvim slučajevima prisiljeni na vlastito izvođenje na osnovi onog što smo čuli i da nagađamo. Za njih je intervjuiranje slično gledanju kroz iskrivljene leće, što se može ispraviti jedino ako izjave respondenata korigirano dužim učestvujućim promatranjem dotičnog socijalnog konteksta. Zaključak je taj da izvođenja koja pravimo na temelju intervjua moraju uvijek biti eksplicitna i po mogućnosti provjerena pomoću neposrednog promatranja. To je zbog toga, jer mi iz intervjua ne možemo doznati kako su se stvari *objektivno* odvijale, već u prvom redu znamo ono što respondenti *misle i osjećaju* o tome. Dakle, radi se o *dvije* razine istraživanja. Jedna je objektivno stanje stvari, a druga stavovi i iskazi subjekata s kojima dolazimo u kontakt i koje ispituje. Opasnost da se ta razine pobrka velika je naročito onda, kada se radi o dugoročnim društvenim procesima i promjenama, a sociolozi to često rade. Ako je takav rad zasnovan na bazi ličnog, retrospektivnog prikaza, a to znači na osnovi jednog jedinog intervjua, ili niza uzastopnih intervjua, onda su gornji prigovori opravdani. U svim takvim slučajevima ono što je krucijalno u procesu i mehanizmu promjene, dolazi na bazi izvođenja, što nije ništa više od inteligentnog nagađanja.¹²

Becker i Geer se u navedenom članku indirektno ali vrlo uspješno ograđuju od ranije spomenute Bruyanove interpretacije učestvujućeg promatranja kao »izvještaja o dimenzijama objekta kako se on javlja u svijesti, ne dodajući ono što promatrač zna o cijelom objektu.«¹³ Njihove analize i zaključci su dobro argumentirani i popraćeni s mnogim konkretnim primjerima iz vlastitog istraživanja. Prigovori, koje stavljaju metodi intervjua, više pogađaju Thomasovo prenaplašeno oslanjanje na percepciju respondenata kao na put do objektivnih podataka, ali ne mimoilaze ni Bruyanovu interpretaciju, koja u nastojanju da istakne neposredno, autentično i intuitivno, previđa okolnost složenosti i postupnosti u proučavanju društvenih pojava, osobito kada to proučavanje zahvaća dugoročne promjene i procese. Oni su skloni mišljenju da u takvom slučaju uopće ne bi trebalo primjenjivati intervju. To obrazlažu time što promjene u okolini i u samome sebi izazivaju promjenu perspektive, pa pojedincu nije moguće da se na objektivna načina sjeća svojih ranijih akcija, gledišta i osjećaja. On reinterpretira situaciju iz nove perspektive, što je nekorektno objašnjenje prošlosti. Tu je doduše umjesno pitanje, je li uopće moguće potpuno izbjeći takvu reinterpretaciju, no nesumnjivo je da je neposredno promatranje, koje ulazi u bogat kontekst tekućeg života i zbivanja, mnogo pouzdanije u tom pogledu od intervjua.

Beckerov i Geerov napad na metodu intervjua i pledoaje za primjenu metode neposrednog promatranja u sociološkim istraživanjima nije ostao bez odjeka. Najznačajnija je bila reakcija Martina Trowa, sociologa iz Berkeleya.¹⁴ On polemički ističe da sam problem, koji se istražuje, diktira koju metodu treba primijeniti i u skladu s tim učestvujuće promatranje kao da jedna od metoda ne može biti osnovni kriterij valjanosti prakupljenih podataka. Iz toga bi se onda mogao izvesti zaključak da je sve, što je sociološki relevantno, dostupno neposrednom, učestvujućem promatranju, što očito nije točno. Kao primjere koji pobijaju taj zaključak Trow navodi proučavanje

¹² Participant Observation and Interviewing: A Comparison, u *Qualitative Methodology*, op. cit. p. 140.

¹³ Ibidem, 285.

¹⁴ Ibidem, 143.

nacionalne političke kampanje, proučavanje varijacija u stopama samoubojstva, proučavanje mijenjanja stavova o rasnim pitanjima i primijećuje da u navedenim slučajevima dolazi u obzir proučavanje raznih dokumenta, zatim vođenje niza nestrukturiranih i visokostrukturiranih intervjua, pa proučavanje rezultata glasanja, a također i učestvujuće promatranje. Ako se, na primjer, radi o podacima, koji se odnose na uzroke zbog kojih studenti odabiru medicinu kao profesiju (istraživanje koje su vršili Becker i Geer), onda sigurno važnu ulogu igra zanimanje roditelja studenata medicine, do čega je nesumnjivo mnogo lakše doći nekim drugim metodama, nego metodom učestvujućeg promatranja. Prema tome očito je pretjerivanje, kada se vriednost podataka do kojih se dolazi intervjuem svodi na puku informaciju o ponašanju respondenata za vrijeme intervjua. Na prigovor da je intervju »krut« i da se pomoću njega dolazi do neelastičnih podataka, Trow poziva u pomoć Durkheima, za čije se podatke o proučavanju samoubojstva može reći da su bili još krući i još više udaljeni od »bogatstva eksperimentalnog konteksta«. Pa ipak je dotična Durkheimova studija iznijela na površinu vrlo suptilne i značajne karakteristike suvremenog društvenog života. U zaključku Trow tvrdi da relevantnost sociološkog istraživanja više ovisi o načinu, kako se problem istraživanja definira, kako se suodnose teorijske pretpostavke s načinom istraživanja, nego o izboru samih metoda. On također ustaje protiv nedopustivosti spekulativnog izvođenja ili »nagađanja« na temelju prikupljenih podataka, primjećujući da su takva »nagađanja« neophodna zbog neodvojivosti samog procesa prikupljanja podataka od njihove interpretacije. Kada bismo sve stalno i neposredno »provjeravali« pomoću datih, opipljivih činjenica, ne bi bilo plodnih i smjelih teorija, a to znači ni značajnih istraživanja.

6. MANIFESTNO I LATENTNO U TERENSKIM ISTRAŽIVANJIMA

Iz izloženog je vidljivo da se glavna pažnja u okvirima kvalitativne metodologije usmjeruje na praktičan, terenski rad. U tome jedni stoje na stanovištu da je vještina terenskog rada uglavnom individualna stvar do koje se dolazi uzastopnim pokušajima i ispravljanjem pogrešaka, dok drugi smatrajući taj način neracionalnim, nastoje pružiti skicu tečaja, koji bi mogao poslužiti kao priprema za terenski rad. Takvu skicu u obliku jednosemestralnog univerzitetskog kursa pruža S. Richardson,¹⁵ koji vodi jedan nastavnik i dva asistenta, a upisuje deset do petnaest studenata. On se odvija u seminaru i na terenu, a povremeno se za neke partije angažiraju i drugi nastavnici. U seminaru se obavlja teorijski dio posla (glavni predmeti su: međuljudski odnosi na terenu, terensko promatranje i intervjuiranje), stvara se istraživački projekt, zatim se studenti i stalni nastavnici dijele u tri grupe i odlaze na teren. Nakon obavljenog terenskog rada vraćaju se u seminar, gdje se kolegij završava. U toku tečaja stalno se uspoređuju vještina i iskustvo učesnika studenata s vještinom i iskustvom istraživača, koji su na sličan način boravili u raznim organizacijama i zajednicama. Sva tri tima rade u raznim, no sličnim organizacijama, uglavnom što omogućuje komparaciju. U pogledu izbora organizacija postoje uglavnom dvije alternative: to može biti univerzitet ili neka organizacija van univerziteta. U svemu je najvažnije odabiranje prikladnog

¹⁵ Training in Field Relations Skills, *The Journal of Social Issues*, 8 : N. 3, 43—50.

istraživačkog projekta, koji bi bio školski prikladan za vježbu, dovoljno interesantan za studente i prihvatljiv za ispitivanu sredinu.

O samoj tehnici prikupljanja podataka u uvjetima učestvujućeg promatranja napisano je dosta studija i uputa, koje možemo naći u udžbenicima, a osim toga o tome se posljednjih godina vodi dosta živa diskusija u nekim američkim sociološkim časopisima.¹⁶ Dosta velik izbor tih članaka je objavljen u ranije citiranoj knjizi »Qualitative Methodology«. U tim diskusijama, koje uglavnom vode sami istraživači, prevladava mišljenje da uloga »vanjskog promatrača«, koji može vršiti neku prihvatljivu funkciju, ali koji nije stopljen ili prikriven u grupi, već prema članovima stoji u određenoj, razumljivoj distanci, u najvećoj mjeri osigurava objektivnost, a prema tome i valjanost istraživanja. To »unutarnje distanciranje« je jedna od specifičnih okolnosti, koja sociološko istraživanje razlikuje od sličnih antropoloških i literarnih istraživanja. Tu je nesumnjivo bitno pitanje o utjecaju socijalnog položaja učestvujućeg promatrača na sam karakter podataka koje se prikuplja. Uloga samog promatrača i predodžba, koju o njemu imaju respondenti, bitne su u definiranju njegovog socijalnog položaja, pa bilo da je promatrač prikriven, ili da nije prikriven.

Zahtjev za distanciranjem je povezan s potrebom razlikovanja manifestnog od latentnog. Za sociologa je bitno da pronalazi i proučava ono što je latentno. Ako on ostane na nivou manifestnog, onda je vrlo vjerojatno da će njegov izvještaj sadržavati mnoge ideološke momente, što znači da će biti u funkciji zaštite ukorijenjenog interesa određenih parcijalnih grupa. Tako, na primjer, kontrola staljinističke partije na svim sektorima ima »manifestnu« funkciju u čuvanju kontinuiteta revolucije, a njena »latentna« funkcija je stvaranje klase birokrata, koja dovodi u pitanje revolucionarni kontinuitet. Očito je da u tom isticanje manifestne funkcije ima ideološku svrhu. To ne mora uvijek biti svjesna manipulacija, jer su mnoge ideje posredstvom interesa, želja i aspiracija tako čvrsto ukorijenjene da ponekad imaju oblik iskrenog uvjerenja. Tako, na primjer, mnogi liječnici vjeruju da standard zdravstvenih usluga i opći nivo zdravstvene zaštite mora opasti, čim se stavi u pitanje privatna liječnička praksa. Isti socio-psihološki mehanizam stoji u osnovi uvjerenja mnogih pogrebnih poduzeća da je jeftin pogreb izraz odsustva poštivanja preminulog. Slična je stvar kada organizatori kviza na televiziji svoju aktivnost podvode pod rubriku »odgoja i obrazovanja«, ili kada agent osiguravajućeg društva širi o sebi predodžbu kao o roditeljskom savjetniku mladih bračnih parova. Po toj logici svaka striptizeta je umjetnica, a svaki propagandist kulturni radnik. Važno je napomenuti da te predodžbe u pravilu nisu individualna uvjerenja, već su oficijelna samointerpretacija socijalnih grupa, koja je tako reći obavezna za sve njihove članove. Prema tome, treba razlikovati između onoga što neki pojedinac ili neka socijalna grupa jest od onoga što oni žele da budu.¹⁷

Budući da društveni život u mnogim svojim aspektima podsjeća na dramu, ili na teatar u kojem ljudi nastoje da se pred drugima predstave u što ljepšem izdanju,¹⁸ odnos manifestnog i latentnog nije jednostavan i pro-

¹⁶ Vidi: Social Problems, American Sociological Review, The Sociological Quarterly, Journal of Social Issues, American Journal of Sociology, Human Relations.

¹⁷ Invitation to Sociology, op. cit.

¹⁸ Erving Goffman, *The Presentation of Self in Everyday Life*, New York, 1959.

ziran. Ta okolnost je izvor najvećih poteškoća za neposrednog promatrača, tim više što njegovo istraživanje potencira dramaturške sklonosti ljudi koje proučava. O tome instruktivno izvještava Becker u svom članku o intervjuiranju studenata medicine.¹⁹ On kaže, ako se u intervjuiranju studenata medicine zauzme stajalište idealiste, može se prikupiti masu podataka koji prikazuju studente medicine kao ljude »koji žele pomoći čovječanstvu« i kojima uopće nije stalo do praktično-financijske strane liječničkog poziva. Međutim u većim studentskim grupama dominira ciničan stav prema zvanju i prema životu, tako da ni oni studenti, koji na svoj budući poziv gledaju dosta idealno, neće to izraziti kada su u grupi, jer bi ih ona ismijala. U pogledu odnosa studenata medicine prema pacijentima s kojima u toku studija dolaze u kontakt, Becker je tek nakon dugotrajnog učestvovanja u njihovom svakodnevnom životu mogao odlučno odbaciti površne predodžbe i doći do dosta čvrstog uvjerenja, da oni na pacijente prvenstveno gledaju kao na objekte pomoću kojih uče one aspekte medicine, koje ne mogu naučiti iz knjiga i na predavanjima profesora. On iznosi još mnogo sličnih primjera, koji ga onda navode na zaključak da je intervju nepouzdan instrument, jer ako se želi doći do onih podataka koji su doista značajni za znanost, mora se godinama boraviti s sredini koju se proučava.

7. SLABE STRANE KVALITATIVNE METODOLOGIJE

Međutim, slabost gornjeg Beckerovog argumenta i, može se slobodno reći, slabost kvalitativne metodologije uopće, dolazi do pravog izražaja tek u fazi sređivanja i sistematizacije prikupljenih podataka. Terensko istraživanje pomoću učestvujućeg promatranja može trajati godinama, ono može biti izvedeno vrlo pažljivo i vješto i tada se kao rezultat dobiva na tisuće stranica sakupljenog materijala. No, tada se postavlja ključno pitanje, kako taj materijal srediti, da se iz njega dobiju znanstveno relevantni rezultati. Je li uopće moguće materijal tako sistematizirati i izvesti zaključke na takav način, da i drugima, a ne samo istraživaču, bude evidentno, kako se tu radi o rezultatima, koji imaju znanstveni karakter?. U istraživanjima koja se oslanjaju na statističke tehnike, izgleda, da toga problema nema, jer se iz dobivenih tabela vidi da zaključci nisu proizvoljni. To nije slučaj kada istraživač ne koristi instrumente, pa mu ne preostaje ništa drugo, nego da traži da mu se vjeruje. Izgleda da se njegov izvještaj može provjeriti jedino tako da istu stvar promatraju i proučavaju mnogi drugi istraživači i onda da se njihovi izvještaji upoređuju. No i u tom slučaju načelno se ne može izbjeći prigovor subjektivnosti, jer je svako individualno promatranje »subjektivno obojeno«.

Argument, da izjave respondenata, kada se u velikom stupnju podudaraju, mogu služiti kao dokumenat, to jest kao osnova za logičko izvođenje, izaziva mnoge prigovore. Tu se nipošto ne radi o podacima s istim statusom, koji imaju historijski dokument. Iz gornje analize jasno proizlazi, da podaci učestvujućeg promatranja znatno variraju s obzirom na valjanost i pouzdanost. Velika je razlika između onih podataka koje respondent daje sua sponte i onih koji dolaze kao reakcija na pitanja ispitivača. Zatim podaci koji se daju u četiri oka se razlikuju od podataka, koji se daju u grupi. Takvih okolnosti, koje nije moguće precizno kontrolirati, ima nebrojeno mnogo.

¹⁹ Interviewing Medical Students, *American Journal of Sociology*, 62 : 199–201.

Međutim, nema sumnje da se u načelu isti prigovor može postaviti i kvantitativnoj metodologiji, jer i ona polazi od reakcija respondenata, koje sadrže subjektivne elemente, usprkos okolnosti što ih registriramo na takav način, da ih možemo izraziti u kvantitativnim, brojčanim odnosima. Prema tome razlika između »kvantitativaca« i »kvalitativaca« nije u pouzdanosti, odnosno nepouzdanosti, izvornih podataka, nego u značajnoj okolnosti, što se prvi za razliku od drugih mogu osloniti na teoriju vjerojatnosti, odnosno na zakon velikih brojeva. Taj zakon polazi od pretpostavke, da u društvu postoje čvrste strukturne zakonitosti, koje u razmatranju malog broja slučajeva ostaju prikrivene, no koje možemo otkriti u velikom broju slučajeva, ili, drugim riječima, da je poredak u odnosima između iskustvenih pojava utoliko manje podložan kolebanjima, ukoliko je veći broj istovrsnih pojava uzet u obzir. Iz toga logično proizlazi, bar kao pretpostavka, da granična vrijednost relativne učestalosti jednog događaja ostaje nepromijenjena i onda, ako iz čitavog niza na adekvatan način izdvojimo bilo koji djelomičan niz i samo njega promatramo. Polazeći od te globalne teorije kvantitativna sociologija je razvila postupke uzrokovanja i time tvorila put za stvaranje formaliziranih istraživačkih modela, koji su njenu artikulaciju znatno približili onoj, koja je svojstvena egzaktnim naukama.

Na ova nastojanja, da se neposrednu istraživačku kontrolu zamijeni i usavrši formaliziranim matematskom kontrolom, branioci kvalitativnog istraživačkog pristupa gledaju s velikom dozom skepticizma. Neki od njih, kao na primjer Herbert Blumer, tvrde i dokazuju, da je predviđanje kasnije faze na bazi poznavanja ranije faze vrlo nesigurno u sociologiji. Irwin Deutscher polazi još dalje, pa u dosta opsežnoj raspravi,²⁰ s mnogo umještosti nastoji pokazati da u razdoblju od tridesetih godina našeg vijeka, kada je američka sociologija napravila oštar zaokret prema statističkom pozitivizmu, pa do šezdesetih godina, ne samo da se ne može govoriti o fenomenalnom napretku, već je, što pokazuje komparativna analiza odgovarajućih radova, došlo do stanovite regresije čak i u metodološkom pogledu, jer se istraživanja o istim problemima ne vrše tako rigorozno i korektno šezdesetih godina kao što je bio slučaj tridesetih godina. Te primjedbe, ma koliko bile opravdane, vode u suprotan ekstrem, koji se formira kao gledište, da se, zbog nemogućnosti kontroliranog i dugoročnog predviđanja, sociološko istraživanje mora orijentirati prema određenim, konkretnim zahvatima u živo tkivo društvenog zbiivanja, na način koji iziskuje sudjelovanje u svakodnevnom životu ljudi, koje se proučava. To onda opet vodi u svojevrsnu jednostranost pri izboru istraživačkih metoda, kao i prema zanemarivanju značaja teorije, za koju se smatra da će izrasti i razviti se iz samog istraživanja.

Treba napomenuti da navedeno ekstremno gledište ne prevladava među protagonistima kvalitativne metodologije, o kojima je riječ u ovome članku. Usprkos orijentaciji prema neposrednom, učestvujućem promatranju, oni su više skloni da prihvate ranije izneseno stajalište Martina Trowa, prema kojem izbor i kombinacija metoda ovise o predmetu istraživanja, a konceptualizacija samog istraživanja u pravilu je mnogo važnija od izbora metoda. Donja tabela²¹ ilustrira prikladnost pojedinih metoda obzirom na tipove informacija.

²⁰ Looking Backward: Case Study of the Progress of Methodology in Sociological Research, *American Sociologist*, 4 : 34—42.

²¹ Qualitative Methodology, op. cit. p. 229.

Prikladnost metoda obzirom na tipove informacija

Tipovi informacija	Metode za prikupljanje informacija		
	Zbrajanje i uzorkovanje	Učestvujuće promatranje	Informacije pomoću intervjua
Događaji historije	Prototip i najbolji oblik	Obično neadekvatna neefikasna	Često, no ne uvijek neadekvatan. Ako je adekvatan, nije efikasan.
Institucionalizirane norme i statusi	Neadekvatna, po sebi neefikasna	Prototip i najbolji oblik	Adekvatan s oprezom i efikasan
	adekvatna, ali neefikasna	adekvatna, ali neefikasna, osim u neverbaliziranim oblicima	najefikasnija i prema tome najbolja forma

8. ETIČKI ASPEKTI TERENSKOG ISTRAŽIVANJA

Osim pristranosti ili nepristranosti istraživača, koji je najuže vezan s načelom objektivnosti, o čemu smo već govorili, primjena kvalitativnih metoda u sociološkom istraživanju izaziva i neke druge etičke probleme, kojih gotovo nema, kada se striktno primjenjuju kvantitativni postupci. Naime, stvar je u tome što kvantitativni pristup obuhvaća velika područja s velikim brojem stanovništva, pa su rezultati u tolikoj mjeri uopćeni, da u pravilu nikoga posebno i izdvojeno ne pogađaju. Naprotiv, učestvujuće promatranje i intervjui su nužno ograničeni na manje zajednice i grupe, pa je zbog toga objavljivanje studija, koje na taj način nastaju, prilično delikatna stvar, jer je gotovo uvijek vrlo vjerojatno da će takvi podaci izazvati negodovanje kod nekih pojedinaca ili čitavih grupa. Stvar se još više komplicira i zaoštrava kada istraživač vrši neposredno promatranje tajno, to jest u nekoj prikrivenoj ulozi. Na koji način se u takvom slučaju naučno istraživanje može jasno distancirati od špijunaže, kada iz svakodnevnog iskustva znamo da naučni rezultati sve više poprimaju instrumentalni karakter, što znači da ih podjednako može koristiti u dobre i u loše svrhe? Za onog tko je uvjeren da u funkciji znanstvenika vrši potpuno vrijednosno neutralne zadatke, takvi problemi ne postoje. On može biti uvjeren, da je njegova jedina obaveza poštivanje načela objektivnosti, to jest da nepristrano izvještava ono što opaža, pa je svaki prigovor koji se ne odnosi na tu obavezu, ili na nešto drugo, za njega nenaučan i on ga neće uzimati u obzir. No, to je domena čistih namjera, koje mogu biti potpuno iskrene, pa da ipak nisu odlučne za samu stvar i njeno razumijevanje, jer i ovdje može biti umjesna primjedba, da je i put u pakao popločan dobrim namjerama.

Žive rasprave o tim pitanjima je potakla okolnost što naglo raste broj socioloških istraživanja primjenom učestvujućeg, prikrivenog promatranja. To su većinom istraživanja s točno određenom praktičnom svrhom, koja u pravilu nisu naučno relevantna, no privlače pažnju zbog primjene rafiniranih istraživačkih postupaka. Izvještaji takvih istraživanja su se pojavili u uglednim sociološkim časopisima, što je izazvalo brojne rasprave.

Takav izvještaj predstavlja rad J. Loflanda i R. Lejunea, koji je objavljen u časopisu »Social Problems«, 8: 102—11.²² To je izvještaj o terenskom eksperimentu, koji je vršen među grupama »anonimnih alkoholičara« u New Yorku. Te grupe su sastavni dijelovi dosta proširene i uspješne organizacije pomoću koje razna dobrotvorna društva pod patronatom vlasti okupljaju pijanice sa svrhom preodgajanja. Budući da je u New Yorku samo 5,5% pijanaca obuhvaćeno u tim grupama, zadatak istraživanja je bio da se ispita proces socijalizacije u grupama, kako bi se na temelju toga situacija mogla poboljšati. U tu svrhu je bio organiziran terenski eksperiment s učestvujućim promatranjem kao osnovnom metodom, pri čemu su svi postupci promatranja bili unaprijed smišljeni i pažljivo razrađeni, a uvedeni su i elementi kvantifikacije, jer su promatrači pomoću specijalnih štoperica, koje su imali u džepu, mjerili duljinu socijalnih interakcija, što su unosili u specijalne formulare, čim bi nakon sastanka došli kući. Eksperimentatori su bili post-diplomci sociologije između 23 i 24 godine. Bilo je odabrano 6 studenata, muškaraca i njihov zadatak je bio da adekvatno obučeni i raspoloženi idu na sastanke određenih grupa anonimnih alkoholičara, gdje su pozirali kao novopridošli alkoholičari. Svako od njih je po dva puta išao u svaku od četiri određene grupe, a nakon toga su međusobno mijenjali grupe. Budući da u New Yorku postoji cijela skala raznih grupa pijanaca, počevši od gornjih »snobovskih« grupa, u koje se dolazi u finoj, distinguiranoj odjeći, do grupa sa socijalnog dna, koje okupljaju najveću sirotinju. U svrhu prikladne adaptacije eksperimentatora na sredinu, prethodno je izvršena tipizacija suvremenog urbanog oblačenja u slijedeće četiri grupacije:

1. Gornja klasa. Uredna, čista i po posljednjoj modi skrojena odjeća (osobito odijela i kravate, fino izglačano, dobre kvalitete, u bojama koje se slažu).

2. Donji sloj srednje klase. Slabije skrojena i manje čista odjeća, nije po modi, prilično otrcana, slabije kvalitete, u bojama koje se osobito ne slažu.

3. Radnička klasa. Odjeća niti je dobro sašivena, niti je čista. Hlače koje se peru. Nema sakoa, već je to obično vjetrovka ili nešto slično. Nema kravate. Boje »se tuku«.

4. Sirotinja. Odjeća loše sašivena, prljava. Prljave hlače koje se peru, sako staromodan, iznošen, neizglačan, prljav.

Na kraju izvršenog promatranja eksperimentatori su imali tabele u kojima su bile rangirane interakcije na bazi rezultata dobivenih pomoću skrivenih štoperica, što im je omogućilo statističko izračunavanje i predočavanje rezultata u kvantitativnom obliku. To je primjer uvođenja mjernih instrumenata u učestvujuće prikriveno promatranje. Na kraju izvještaja su date referencije osam radova, koji su korišteni u pripremanju i izvođenju eksperimenta.

²² Initial Interaction of Newcomers in Alcoholics Anonymous: A Field Experiment in Class Symbols and Socialization.

Drugi primjer, koji ćemo navesti, objavljen je u »American Sociological Review«,²³ izvještava o učestvujućem prikrivenom promatranju u jednom istraživanju povezanom s nekim problemima obuke pilota u američkoj armiji. To je potpuno prikriveno učestvujuće promatranje i istraživanje, koje je organizirala komanda američke avijacije uz pomoć nekoliko prominentnih sociologa, na takav način da o tome ništa nisu znali ni vojnici ni oficiri jedinice u kojoj se istraživanje vršilo. Bili su ispitivani uzroci opadanja borbenog morala vojnih pilota. U izvještaju se ne govori o dobivenim rezultatima, već se samo prikazuju tehnike, odnosno organizacija istraživanja, koje same po sebi, bez obzira na mnoge druge okolnosti tog istraživanja, jasno pokazuju da u svemu tome treba možda vidjeti i nastojanje da se zamagli granica, koja mora postojati između istraživanja nošenih kakvim takvim naučnim interesima i onih, koji imaju samo praktične, a u ovakvim slučajevima nesumnjivo i špijunske ciljeve.

Te okolnosti su izazvale oštra reagiranja mnogih sociologa, koji protestiraju protiv uvođenja takvih istraživanja u okvire discipline, primjetivši da profesionalna etika obavještajnih agenata i novinara vjerojatno dozvoljava primjenu navedenih metoda u prikupljanju podataka, no sociolozi bi ih morali odlučno napustiti, ako im je stalo do znanstvenog i društvenog ugleda svog zvanja. Na takav zaključak navodi, kako lično poštenje svakog pojedinca u kontaktima s drugim ljudima, tako isto i profesionalna etika samog zvanja. Do nesporazuma dolazi i zbog okolnosti, što se u pravilu sve što se istražuje određuje kao »objekt«, s kojim se smije slobodno manipulirati, a u nekim naukama, među koje pripada i sociologija, predmet istraživanja su ljudi, što stavlja mnoga bitna ograničenja takozvanoj »čistoj objektivnosti«. Nikakva objektivnost ne može biti isprika za nehumane eksperimente, koje su vršili nacistički liječnici u koncentracionim logorima.

9. ZAKLJUČAK

Naše istraživanje pokazuje da je reafirmacija kvalitativnih metoda u sociologiji povezana s takozvanom radikalnom strujom, koja se suprotstavlja akademskim nastojanjima kvantitativne egzaktnosti na svaki način, pa i pod cijenu zanemarivanja društvenog i ljudskog sadržaja socijalne znanosti. Tome treba dodati nezadovoljstvo zbog okolnosti, što primjena usavršene tehnike istraživanja stavlja sociologa u sve veću ovisnost o administraciji. Oni koji se tome protive, traže oslonac u neposrednom učestvujućem promatranju i time dakako postaju slobodniji, ali i manje profesionalni u modernom smislu, jer uvjete laboratorija sa solidnom opremom mijenjaju za način rada, u kojem sve to nije potrebno. Time oni nužno skraćuju radijus istraživanja i ponovo se vraćaju u manje ljudske zajednice, organizacije i grupe, tako da poznati prigovor o parcijalnosti kvantitativne studije, zbog striktno primjene rigoroznih tehnika, pogađa i kvalitativni pristup, iako zbog drugih razloga. Ta se slabost možda najbolje očituje u odnosu prema teoriji, jer u tome prevladava uvjerenje da, ako se do adekvatne teorije ne dođe na terenu, dok se proučava situacija i prikupljaju podaci, ona će se nužno javiti u fazi sistematizacije prikupljeno materijala. Prema tome ima dosta razloga, kada se

²³ Participant Observation as Employed in the Study of the Military Training by M. Sullivan Jr. -S. Queen -R. Patrick, Jr.

čitavoj toj struji prigovara da se još uvijek vrlo velikim dijelom svih svojih nastojanja kreće u okvirima takozvanog »sakupljačkog empirizma«. Naime, interpretacija se sastoji u tome, što empirijske podatke stavljamo u odnos s teorijom, a da bismo mogli to učiniti, moramo ono što je analitički razdvojeno »ponovo otkrivati«, ili »pregrupirati« na nivou dijalektike. No, takav postupak uopće nije moguć ako ne postoji općeteorijska vizija ili pretpostavka od koje istraživanje polazi. Ne bi bilo teško pokazati da svako doista značajno istraživanje, bez obzira na primjene metode, polazi od neke ideje ili viizje, koju se u toku samog istraživanja izlaže, obrazlaže i dokazuje. Tako je, na primjer, Thomasovo istraživanje o prostituciji (Unadjusted Girl — 1923) i danas dosta značajno i to naravno ne zbog podataka, koje je on vrlo pažljivo prikupio i sistematizirao, već zbog ideje, koja je poslužila kao osnova za interpretaciju podataka i imala velik utjecaj na mnoga druga, kasnija istraživanja. Slično je i sa poznatim Sutherlndovim djelom o profesionalnom lopovu (The Profesional Thief — 1937), koje kao interpretacija autentičnog činjeničnog iskaza obrazlaže i potvrđuje ideju o proizvodnji ponude i potražnje kriminala kao nužnosti kapitalističkog sistema. Nedavno objavljeno istraživanje Elinor Langer o sistemu uprave i međuljudskih odnosa u centralnoj pošti u New Yorku²⁴ značajno je zbog toga, što na upečatljiv način obrazlaže i potvrđuje Orwellovu ideju o infernalnoj perspektivi u razvoju moderne birokracije. Navedena djela, a ima ih mnogo više, koja su nastala primjenom vrlo jednostavne naučne aparature, jasno pokazuju, da i skromna, mala istraživanja, kada su vođena dobrom idejom, dobivaju vrlo široko polje značenja i dragocjena su za razvoj nauke. Oдавde nipošto ne slijedi negatorski odnos prema modernim instrumentima nauke; jasno je da se s njima mnoge stvari mogu mnogo brže i uspješnije obaviti, osobito kada se njihova upotreba vješto kombinira s osloncem na ljudsku moć zapažanja i uviđanja. No, budući da ti instrumenti nisu svakome dostupni, a često se događa da ih ne mogu koristiti upravo oni ljudi, koji osim dobre volje imaju i dobre ideje, pribježište koje pruža kvalitativna metodologija, ne mora biti samo izlaz za nuždu, već mjesto gdje se može ugodno boraviti i mnogo postići.

Ivan Kuvačić

ABOUT ADVANTAGES AND DISADVANTAGES OF QUALITATIVE APROACH IN THE SOCIOLOGY

(S u m m a r y)

It is shown that the reaffirmation of the qualitative methods in Sociology is related to the so-called radical stand which is opposed to the tendencies of uncritical use of academic quantitative exactness, even if the human and social content of social science is at stake. Also a discontent with the growing dependence of the sociologist on the administration in proportion to the applications of modern research techniques is a parallel tendency. Those seeking independence are finding it in the direct participative observation becoming at the same time less professional, as they leave behind the complex laboratory apparatus. This

²⁴ *New York Review*, March, 12 and 26, 1970.

automatically causes them to shrink considerably their activity radius and turn their attention once again to smaller social communities, organizations and groups. So the general objection to the piecemeal analysis by the quantitative approach is applicable to the qualitative one too, though for different reasons. The most conspicuous weakness of the first one is reflected in the tendency of »data collecting empiricism« which is completely neglecting theory. It is difficult to accept the suggestion that the theory is going to emerge in the course of data interpreting, as it is very well known that many significant contributions start with some idea which is elaborated and confirmed in the course of scientific research. Such is the example of study on prostitution conducted by Thomas in 1923 (Unadjusted Girl) which has retained its significance up to now not for its results, but because of its main idea which proved influential in further sociological work. Similar is the case of Sutherland's study on the professional thief (The Professional Thief, 1937), which elaborates and confirms the idea of the production of supply and demand of criminal behaviour as the capitalist society characteristic. Recently published Eleanor Lang's study on system of management and human relations in New York's Central Post Office is significant for its proving the Orwell's idea of infernal perspective in the development of modern bureaucracy. All these works and many others, although a product of a very simple scientific apparatus, prove that the modest, small-range research guided by a well defined idea can obtain wide significance, and are precious for the development of science. This assertion by no means stems from a negative attitude towards the modern scientific instruments. It is evident that they are indispensable in helping the researcher to be more efficient, especially when they are combined with human perception and insight. But, as these instruments are not accessible to all and very often not to some of great ideas as well as motivation, the qualitative methodology is not necessarily only an emergency exit, but a place where the stay is agreeable and fruitful as well.

Translated by M. Čudina-Obradović